

УДК 7.031.4+7.05](477)

*Юрій Одробінський, Олена Жидких
(Миколаїв)*

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ФУНДАМЕНТ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто роль народного мистецтва в українській культурі та сучасному дизайні. Досліджено актуальність історичної спадщини в контексті глобалізаційних світових процесів. Проаналізовано конкретні прояви традиційності у вітчизняному дизайні архітектури, моди, реклами. Розглянуто активність окремої наукової дисципліни – етнодизайну – як пряму дизайнерської діяльності. Охарактеризовано основні стратегії розвитку традиційного дизайну, його перспективи та проблеми.

Ключові слова: дизайн, етнодизайн, декоративно-прикладне мистецтво, традиційний дизайн, народне мистецтво, глобалізаційний дизайн, сучасний дизайн.

В статье рассмотрена роль народного искусства в украинской культуре и современном дизайне. Исследована актуальность исторического наследия в контексте глобализационных мировых процессов. Проанализированы конкретные проявления традиционности в отечественном дизайне архитектуры, моды, рекламы. Рассмотрена активность отдельной научной дисциплины – этнодизайна – как направления дизайнерской деятельности. Охарактеризованы основные стратегии развития традиционного дизайна, его перспективы и проблемы.

Ключевые слова: дизайн, этнодизайн, декоративно-прикладное искусство, традиционный дизайн, народное искусство, глобализационный дизайн, современный дизайн.

The folk art significance in Ukrainian culture and modern design is considered in the published work. The urgency of the historical heritage in the context of globalization world processes is investigated. Specific features of tradition in Ukrainian design of architecture, fashion, advertising are analyzed. Ethnodesign as a separate branch of science and a trend of design work is conside-

red. The main strategies of the traditional design development, its prospects and problems are characterized.

Keywords: design, ethnodesign, applied and fine arts, traditional design, folk art, globalization design, modern design.

Постановка проблеми. Культурна спадщина кожного народу, у тому числі й українського, містить досвід та ідеї, що збагачують цивілізаційний спадок і мистецтво багатьох поколінь. В історії художньої культури народне мистецтво посідає особливе місце. Воно виступає індикатором традицій і світосприйняття різних народів. На сьогодні народне мистецтво є могутнім і цінним матеріалом для створення нових технологій проектування в дизайні. Розвиток його традицій та інтеграція різних форм мистецтва в сучасний дизайн і є темою нашого дослідження.

Актуальність дослідження обумовлена узагальненням досвіду архітекторів і дизайнерів таких європейських країн, як Англія, Німеччина, Франція та інших, котрі зуміли не лише акумулювати традиційне самобутнє мистецтво в сучасні арт-об'єкти, але й вирішити проблему новаторства в такому мистецтві, зберегти його як ціннісний орієнтир сучасної культури відповідно до соціального й технологічного розвитку суспільства.

Аналіз розвитку декоративно-прикладного мистецтва в останні десятиліття дозволив виявити в творчості вітчизняних дизайнерів риси традиційності та національної своєрідності. Однак сучасні процеси глобалізації, активної європеїзації, стирання культурних кордонів негативно впливають на розвиток традиційних цінностей у дизайні. Також гостро постає питання співзвуччя традиції та новаторства в сучасному вітчизняному мистецтві.

Саме тому нині вже формується необхідність виявлення оптимальних умов розвитку мистецтва й дизайну в тісному зв'язку з національною традиційною культурою, яка б визначила еволюційні шляхи розвитку сучасного дизайну в цілому.

Взаємопов'язаність нашої дослідницької проблеми з важливими питаннями інших наук. Особливе місце в теорії дизайну належить проблемі її співвідношення з іншими науковими дисциплінами. Дослідники дизайну висловлюють протилежні погляди, в основу яких закладено власні світогляди, ставлення до культури, мистецтва, технічного прогресу. Це привело до того, що ще з початку ХХ ст. дизайн постійно зміцнював зв'язки із психологією, народно-прикладним мистецтвом, культурологією, архітектурою, соціологією та іншими науками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання нашої проблеми. Важливість українських традицій народного мистецтва в сучасних об'єктах дизайну дедалі більше привертає увагу дослідників, проте сьогодні лише розпочато роботу з вивчення цінних для сучасного дизайну джерел традиційного мистецтва. Окремі питання із цієї теми розглянуто в роботах Л. Соколюк [5], В. Бітаєва [9], С. Прищенко [14], Г. Юрченка [4], І. Юрченка [10], В. Даниленка [13], І. Дутчака [11], Л. Оршанського [2] та ін.

Метою нашої публікації є виявлення ролі українського народного мистецтва у зв'язку із формуванням нових ціннісних культурних значень у дизайні.

Об'єктом дослідження є розгляд українського народного мистецтва як фундаменту сучасного дизайну.

Виклад основного тексту статті. Матеріальне й духовне багатство кожної нації – це народне мистецтво, унікальне, різноманітне, що становить основу української культури. Віками воно зберігало морально-ціннісні ідеали нашої культури і накопичувало досвід колективно-індивідуальної художньої творчості. Національна стилістика й художня образність, розвиваючись, досягли високих стандартів художньої якості, увібрали найкращі традиції та смаки українського народу і зробивши їх культурно-духовними носіями.

Сучасні вітчизняні дизайнери шукають у найбагатшому арсеналі народного мистецтва автентичні риси, що сьогодні набувають особливої актуальності. Найбільший інтерес фахівців викликають ті галузі народної творчості, що націлені на створення естетично-практичних властивостей об'єктів матеріального середовища. Відшліфовані століттями об'єкти українського народного мистецтва успішно поєднують у собі естетичні, функціональні, ергономічні та технологічні властивості.

Саме тому великої популярності в Україні набуває етнодизайн – «проектна діяльність зі створення сучасних форм матеріального середовища з використанням традиційних елементів культури певного етносу» [9, с. 39]. Варто погодитись із Л. Оршанським, який наголошує, що етнічний дизайн – це мистецька течія, котра виникла як альтернатива до технократизму сучасного життя і зумовлена прагненням зберегти самотність народної культури [9, с. 39].

Сучасні дизайнери дедалі частіше у своїх роботах акцентують увагу на національній колірній гамі, символах, формах і мотивах, черпають із традиційної народної культури натхнення для проектів. Такий підхід дозволяє ефективно акцентувати свої роботи і робити їх привабливими для споживача.

У традиційній народній архітектурі дизайнерів цікавить передусім організація простору, використання потенціалу природних ресурсів. Зарубіжні архітектори (зокрема австралієць Юрій Трой) цікавляться українськими традиційними хатами, які, на їх думку, дуже сучасні. Поєднання з краєвидом, з природним довкіллям є особливою ознакою української архітектури. І в цьому плані вона тісно переплітається із сучасною науковою дисципліною – екологічним дизайном.

Сучасний розвиток українських міст та сіл вимагає гармонізації життєдіяльності суспільства з природою. Насамперед мова йде про зміну філософії життя людини, в основу якої мають бути покладені культурні й духовні традиції та настанови щодо збереження соціально-екологічної цілісності середовища існування [7, с. 403]. Саме тому вітчизняний дизайн, зокрема архітектурний, має трансформуватися в межах глобальних дизайнерських інновацій початку третього тисячоліття. Традиційність української хати в такому підході виявляється ідеальним джерелом техніко-естетичних концепцій, що мають стати основою, універсальними ідеями, яскравими прикладами переосмислення та розвитку народного мистецтва в контексті новітньої архітектури. Вітчизняні дизайнери найчастіше використовують такі елементи культурних традицій, як вибір натуральних матеріалів, стилізація інтер'єрів, де етнічні елементи мистецьки залучаються до формування національного колориту (дерев'яні меблі, натуральні бавовняні ковдри, килими з народними орнаментами), чітка природна колористика, зокрема білі, бежеві, блідо-блакитні відтінки (в поєднанні з яскравими акцентами зеленого, синього, червоного, жовтого кольорів). Етнічна тема в рамках екодизайну розглядається теоретиками та дизайнерами як один з кодів встановлення зв'язку людини з природою в ситуації формування «нової віртуальної природності».

На сьогодні слова про національну самосвідомість, відродження національної культури України звучать дуже часто. Масові заходи, пов'язані з певними моментами історії нашої країни, етнічні й фольклорні фестивалі, конкурси етнічної моди – усе це відбувається щорічно в багатьох регіонах нашої країни і одержує державну підтримку. Українські модельєри у своїх колекціях одягу, взуття, різних аксесуарів творчо переосмислюють національні мотиви і вдаються до їхнього художнього втілення в різних формах сучасних виробів. Художники від моди сміливо використовують у новій якості форми давнього національного одягу, їх структурне поєднання, стилістику, орнаментальні мотиви та інші етнічні ознаки.

Так створюється й модний одяг від дизайнерів Юлії Магдич, Анни Козак, Христини Рачицької, Любці Чернікової та ін. Одяг від Х. Рачицької набув стрімкої популярності в Україні та за кордоном. У її барвистих творіннях красуються Тіна Кароль, Джамала, Марія Бурмака, Влада Литовченко та інші відомі українки. Дизайнери

роблять акцент на етнічних орнаментах, якими вдало декорують вбрання з льону, шерсті, кашеміру, вельвету. Дизайнер Лілія Братусь характеризує прояви народного мистецтва в сучасному дизайні так: «Останніми роками зацікавлення одягом українського виробництва та попит на нього лише зростає, що особисто мене дуже тішить. Я часто спостерігаю появу нових брендів, що випускають одяг з елементами етно, особливо вишиванки. Нарешті можна знайти цікаву стильну вишиту сорочку будь-якої ціни та якості. Водночас, як на мене, цей бум уже проминув свій пік, і тепер ця тема трохи йде на спад. Через певний час на ринку залишаться лише найсильніші та найцікавіші» [8].

Один з перспективних напрямів, де вітчизняні дизайнери застосовують етнокультурні мотиви, – це створення упаковки та етикеток для продуктів харчування. Для цього регулярно використовують елементи народного мистецтва, щоб наголосити на екологічній безпеці і традиційній технології виготовлення товару, а також – на етнічній приналежності продукту. Це, зокрема, зображення соняшників, стилізованих криниць, калини, селянських хат, національного вбрання тощо. Ми можемо побачити на упаковках для напоїв зображення українського козака з деталізацією національного вбрання, подарункову упаковку з деревини (для спиртних напоїв) у вигляді возу, що його тягне віл, тощо. Л. Закалюжна визначає основні риси українського графічного зображення як «прагнення до статичних композиційних рішень, широке використання принципу нюансу, втілення естетики народної творчості (декоративність, детальність, вільні обриси, характерні для набійки), оптимістичне сприйняття дійсності, м'якість, теплота, жартівливість образів» [7, с. 19]. І варто з нею погодитися!

Активний розвиток етнодизайну підтримує як держава, освітні установи, так і окремі спонсори, активісти, завдяки чому цей напрям популяризується та розвивається. Підтвердженням цього є щорічний Міжнародний конгрес із етнодизайну (Дніпро), у роботі якого беруть активну участь представники декоративно-прикладного мистецтва з усієї України та гості з Ізраїлю, Польщі та Німеччини. У 2017 році предметом національної гордості конгресу став петриківський розпис, включений до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО [3]. Київський національний університет культури і мистецтв також активно сприяє розвитку вітчизняного етнодизайну, виступивши організатором Всеукраїнської науково-практичної конференції «Етнодизайн в контексті інновацій XXI століття», на якій гості ознайомилися з новітнім досвідом у сфері дизайну і його сучасними тенденціями. «Такі заходи дуже необхідні, адже допомагають студентам, викладачам і науковцям йти крок у крок із технічними новинками, знаходити нові ідеї та створювати унікальні проекти», – зазначала професор В. Соломатова [6].

Сучасний український дизайн виходить на новий щабель розвитку, стає простором, у якому кожен може реалізувати потребу у створенні гармонійного середовища. Це певна взаємоадаптація традицій і новаторства. Сьогодні дизайн матеріалізує культурний вимір історії, пристосовуючи модерне до традицій народної культури. На перший план виходить гармонія комбінування природно-традиційного із художньо-технологічним. Дизайн не лише створює предметно-просторові форми, але й (з їхньою допомогою) впливає на ставлення до них людей.

В умовах сьогодення український дизайн знаходиться в пошуках сумісності інтенсивної модернізації та культурної спадщини. З одного боку, основна проблема полягає у співвідношенні модернізаційного відновлення, а з другого – ціннісної наступності. Саме тому архіактуальними сьогодні стають стратегії розвитку дизайну, які виконують нові соціокультурні функції, що беруть за основу модель «традиція–інновація». Розглянемо ці стратегії, які, до речі, розвиваються паралельно.

Перша стратегія полягає у відтворенні в структурі дизайн-середовища певних традиційних функцій, якостей життя, побутових і художніх цінностей, стилів і способів життя, що були властиві нашій культурі впродовж існування багатьох поколінь і нині набули нового змісту. Інтеграційна взаємодія українського народу з європейським

світом актуалізувала потребу в культурній ідентифікації, а також викликала особливий інтерес до історично-культурних традицій. У зв'язку із цим питання визначення ролі етноспадщини як складової проектної культури в умовах формування відносин *традиція–інновація* набуло нового змісту. У сфері практичного розвитку дизайну чільне місце посіли аспекти етнокультурної ідентичності та традицій.

Взаємоадаптація сучасного вітчизняного дизайну з історико-культурними надбаннями передбачає здатність створювати, концентрувати, експонувати та підсилювати накопичений «мистецький капітал». Народне мистецтво використовується в дизайні як першоджерело: базові цінності народної прикладної творчості стають основою стратегічних еволюційних програм дизайну.

Інший стратегічний розвиток – глобалізаційний. Наразі техногенна культура переживає ідеологічну кризу, тому актуалізується звернення до культурних джерел у пошуках світоглядних установок та духовних цінностей. Глобалізаційні тенденції в сучасному суспільстві спричинили, з одного боку, прагнення до самовираження за рахунок пошуку художніх образів, що розкривають духовні традиції нації, а з другого – визначили процес синтезу і взаємозбагачення культур різних етносів з метою успішної інтеграції у світовий простір.

Тут український дизайн перебуває в пошуках гуманізації проектної культури на основі зближення з творчістю взагалі, успадкуванням художньо-традиційних цінностей інших культур. Всесвітні глобальні процеси впливають на всі країни, які, незважаючи на опір, змушені так чи інакше ідентифікуватися з глобальною системою, а також увібрати нові образи, прийняти нові орієнтири. З одного боку, незаперечними перевагами такої стратегії є збагачення вітчизняного дизайну кращими надбаннями всесвітньої народної культури, а з другого – можливість інтегрувати власні культурні надбання у світовий дизайн.

По-перше, завдяки динамічному розвитку тенденцій етнодизайну на території багатьох країн світу, де Україна – не виняток, з'явився активний діалог традиційних народних культур із взаємопроникненням надихаючих ідей та їх творчим перевтіленням. По-друге, глобалізаційний розвиток часто супроводжується культурною агресією, яка, за допомогою сучасних інформаційних технологій, дає можливість здійснювати контроль над національною, локальною, культурою. А це в свою чергу може позбавити народне мистецтво історичної самобутності.

Розвиток культурної ідентичності вітчизняного дизайну передбачає, з одного боку, проникнення проектної свідомості в традиційну етнокультуру, а з другого – його відкритість до сприйняття цінностей інших цивілізаційних надбань.

Культурна спадщина кожного народу, у тому числі й українського, містить досвід та ідеї, що збагачують життя багатьох поколінь. Вона свідчить про високу культуру, традиції, життя народу, про його світосприймання. Насамперед, окремий елемент народної культури – орнамент – зміг пов'язати інформаційні технології і мистецтво, став рухливим елементом культури, визначив можливості розвитку традицій у сучасному вимірі.

Нині існує стійкий інтерес фахівців до тих галузей народної творчості, які спрямовані на створення практично-естетичних властивостей об'єктів матеріального середовища. Цей інтерес значною мірою зосереджений в області дизайну, об'єкти якого поєднують у собі сукупність функціонально-естетичних та технолого-ергономічних властивостей. Ось чому найбільш актуальним принципом культурної політики, як для держави, так і для організацій-спонсорів, мають стати інноваційні освітні програми. Підготовка фахівців, передача молодим художникам знань і навичок, вироблених поколіннями народних майстрів, повинні стати основними шляхами збереження та розвитку спадщини народного мистецтва в дизайні. Новітні освітні програми мають сприяти зміні свідомості як виробників культурних цінностей, так і споживачів цих цінностей, тобто власне суспільства. Саме вони уможливають реалізацію функціонування традицій народного мистецтва в сучасному дизайні. Аналіз узагальненого

досвіду світових освітніх напрямів вивчення ролі традицій у сучасному дизайні дозволив обґрунтувати конкретні цілі, за якими повинна відбуватися підготовка професійних кадрів:

- стимулювання вивчення українського декоративно-прикладного мистецтва та його стильових особливостей;
- дослідження технологій і матеріалів, що визначають традиційні, значеннєві та естетичні характеристики;
- розвиток українського народного мистецтва (даючи йому нове життя в утворенні нових форм сучасної матеріальної культури, об'єктах архітектури та дизайну).

Отже, розглянувши тему нашого дослідження, ми дійшли таких *висновків*:

– Використання потенціалу українського народного мистецтва завжди сприяло формуванню самобутньої культури, що демонструє органічне існування історичних досягнень та їх використання в сучасному житті. Маючи вікові народні й національні традиції, народне мистецтво є могутнім засобом естетичного розвитку дизайну в цілому. Воно є невичерпним джерелом ідей для впровадження в професійну проектну практику.

– Ідеологічна криза техногенної культури актуалізувала звернення до джерел у пошуках світоглядних установок і духовних цінностей. Глобалізаційні тенденції в українському суспільстві спричинили, з одного боку, прагнення до самовираження за рахунок пошуку художніх образів, що розкривають духовні традиції нації, а з другого – визначили процес синтезу і взаємозбагачення культур різних етносів з метою успішної інтеграції у світовий простір. Синтез традиційного і сучасного повинен сприяти розвитку почуття самоцінності української нації, зміцненню її духовної єдності.

– Традиції й новаторство за своєю суттю – поняття співвідносні. Їхній зв'язок забезпечує змістовну наступність культурно-історичного досвіду, збереження й розвиток культури в цілому. Вдавання сучасників до традицій минулого саме собою є новаторським, оскільки відкриває в традиції невикористані можливості. Формується система відносин сутнісних властивостей дизайну, яка регламентує розвиток понять у межах діяльності «художник народного мистецтва–дизайнер». У рамках цієї системи реалізується якісно нове явище – взаємопроникнення народних мистецтв і дизайну.

Методом сучасного художнього бачення стає трансформація орнаменту в сучасний дизайн, тому до *перспектив подальших досліджень* варто віднести такі:

- вивчення орнаменту як основи стилю декоративного українського дизайну;
- дослідження композиційної структури орнаменту як основи для пошуку якісних ознак форми, взаємозв'язку конструкції, матеріалу та форми.

-
1. Білявський Г. О. Основи екології. – Київ : Либідь, 2005. – 408 с.
 2. Бітаєв В. Естетична природа українського менталітету: соціокультурний аспект [Текст] / В. Бітаєв // Вісник ДАКККиМ. – 1999. – № 3. – С. 9–14.
 3. В поисках украинского национального стиля в Днепр съехались более сотни искусствоведов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.gorod.dp.ua/news/137120>.
 4. Даниленко В. Я. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури. – Харків : ХДАДМ ; Колорит, 2005. – 244 с.
 5. Дутчак І. І. Інформаційний потенціал етнодизайну в процесі формування дизайнерської культури / І. І. Дутчак // Актуальні питання мистецької педагогіки. – 2013. – Вип. 2. – С. 29–32.
 6. Етнодизайн у контексті інновацій ХХІ століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://knukim.edu.ua/etnodizayn-v-konteksti-innovatsiy-xxi-stolittya>.
 7. Закалюжна Л. В. Основні тенденції розвитку торгової марки в сучасній Україні. Використання національних мотивів // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Харків, 2005. – Вип. 10. – С. 13–19.

8. Крутіше за Chanel. 12 вражаючих українських етнобрендів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://espreso.tv/article/2016/11/27/etno>.
9. Оршанський Л. Етнодизайн як інноваційний художньо-естетичний компонент технологічної освіти / Л. Оршанський // Молодь і ринок. – 2011. – № 1. – С. 38–41.
10. Прищенко С. Візуальна мова кольору у мистецтві та рекламі: історико-культурологічний аналіз [Текст] / С. Прищенко // Україна і світ: діалог мов – діалог культур (матеріали III Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф.). – 2012. – Мюнхен ; Берлін : Verlag Otto Sagner, 2013. – С. 871–888.
11. Соколюк Л. Графіка бойчукістів [Текст]. – Харків ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2002. – 224 с.
12. Українська енциклопедія етномистецтвознавства та етнокulturології [Текст] : у 5 т. – Київ : НАМ України, 2014.
13. Юрченко Г. Методика використання орнаментальних мотивів керамічних виробів фабрики І. Левинського в сучасному дизайні меблевих виробів / І. Юрченко // Сучасне мистецтво. – 2014. – Вип. 10. – С. 249–255.
14. Юрченко І. А. Методологічні основи втілення орнаментальних етномистецьких традицій у сучасній дизайн-практиці // Вісник Харків. держ. академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. / За ред. В. Я. Даниленка – Харків : ХДАДМ, 2009. – № 14. – С. 163–170.
15. Юрченко І. А. Особливості інтерпретації етнокulturурних традицій у сучасних галузях дизайну / І. А. Юрченко // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2014. – Вип. 20 (2). – С. 128–132.

SUMMARY

The article is dedicated to a difficult issue of the Ukrainian folk art as the base of modern design of our country. The urgency of a research is conditioned with the experience generalization of designers and architects of such European countries as England, Germany, France, etc. They have managed not only to accumulate traditional, original art in modern art objects, but also to solve the innovations problem in traditional art, to keep it as a value reference point of modern culture according to social and technological development of society.

Modern progress of Ukrainian cities and villages requires the harmonization of the society activity with the nature. First of all, it concerns to a change of a person life philosophy, which basis is formed with cultural and spiritual traditions and instructions to maintain social and ecological integrity of the existence environment.

Nowadays the words about national self-consciousness, Ukrainian national culture revival can be heard very often. The mass actions connected with certain moments of our country history, ethnic and folklore festivals, contests of ethnic fashion occur annually in many regions of Ukraine and get the state support. Ukrainian fashion designers apply to creative reinterpretation of national motives and their artistic realization in different forms of modern products in their collections of clothes, footwear, different accessories.

Active development of ethnodesign is supported by both the state, educational institutions, and separate sponsors, activists. Owing to them this trend is popularized, updated, developed, cooperates with modern design closely.

Modern Ukrainian design is on a new stage, it becomes a space, where everyone can realize the necessity of the harmonious environment. It is a certain set of traditions and innovations adaptation. Today design materializes cultural dimension of the history, adapting modernity to the last traditions, national culture. In general the development of cultural identity of Ukrainian design means, on the one hand, the penetration of design consciousness into traditional ethnic culture, on the other hand it implies its openness to the perception of other civilization achievements values.

Keywords: design, ethnodesign, applied and fine arts, traditional design, folk art, globalization design, modern design.